

KELÂMCILARIN DEVLET VE MİLLÎ GÜVENLİĞE YAKLAŞIMI

Doç. Dr. Arif YILDIRIM*

ÖZET

Kur'ân İslâm vatanının korunmasına büyük önem vermiştir. Vatansız ne din, ne millet ne de hayat mümkündür. Vatanın korunması her şeyden evvel çağa göre silah gücüne sahip olmak, ikinci etapta da bu silah gücünü ahlâk kurallarına uygun olarak kullanmaktır. İslâm Kelâmcıları bu konuya büyük bir önem vermişler ve kitaplarında ona özel bir yer ayırmışlardır. Makalemizde bu konu ele alınıp incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İmam, devlet, vatan, vatan müdafaası

ABSTRACT

Islamic Theologians's Approach To State And National Security

Quran considers important to defend land of Islam. It isn't possible religion, nation and life unless country. Defend of country, before all else, is possible to acquire power of arm and this power of arm is used according to moral rules. Islamic theologians considers important this matter and in theirs books they discuss about this matter. In this article is examined these matters.

Key Words: Imam, state, country, to defend of country.

---

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

Giriş

Devlet konusu gerek Ehl-i Sünnet gerekse onların dışında kalan bütün İslâm kelâmcılarını yakından ilgilendirmiştir. Bu makalemizde başlıca kelâmcılardan bu konu ile ilgili fikir bildirenlerin görüşlerini ele alıp değerlendireceğiz.

Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile kelâmcılarının çoğuna göre, devletin kurulması vahyin gereği olarak vâciptir. Çünkü evvelâ bu konuda sahâbe görüş birliği yapmışlardır. Hz. Peygamber'in ölümü üzerine, onu defnetmeden önce devlet başkanını seçmek işi ile uğraşmaları, onların bunu vâciplerin en önemlisi olarak anladıklarını gösterir. Bu konuda güvenilecek birinci kaynak budur. Aynı hassasiyet her devlet başkanının ölümünün ardınca da gösterilmiştir. İslâm'ın gelişinden sonra sahâbe bütün davranışlarında İslâm'ı örnek almış olmalıdır. Arap öfünün onların davranışında az çok etkisi olduğu düşünülebilirse de, bunun nihai belirleyici faktör olduğunu söylememiz, haklarında hüsn-i zanda bulunmakla me'mur olduğumuz sahâbeyi şaibe altında bırakmak olur.

İkinci olarak Yüce Allah, suçluların cezalarının verilmesini, düşmanın ve eşkıyanın yurda sızabileceği sınır geçitlerinin kapatılmasını, kale ve sur gediklerinin onarılmasını, sınır boylarının korunmasını, düşmana karşı savaşacak orduların donatımını, düzenin korunmasını, İslâm'ın saldırı tehlikesine karşı güvence altında bulundurulmasının gerektirdiği maddî ve mânevî değerleri ile ilgili birçok vazifenin yerine getirilmesini emretmiştir. Bütün bu yapılması gerekli vazifeler ancak devlet gücü ile yerine getirilebilir. Genel bir kaide olarak, yapılması gerekli görevlerin yerine getirilmesinin bağlı bulunduğu şey de vâcip kabul edilmiştir. Şu halde devlet kurmak ve bunu yönetecek organları seçmek/atamak vâcip olması gereken bir görev olmalıdır.

Üçüncü olarak devleti yönetecek kişi/kişilerin seçilmesi veya atanmasında sayılamayacak kadar yararların elde edilmesi ve yine sayılamayacak kadar çok zararların savulması söz konusudur. Bunlar da devletin gereklilik sebebidir ve ister istemez kabul edilmesi mecbûrî hususlardandır. Bundan dolayı "Devletin düzen sağlaması, Kur'an'ın düzen sağlamasından daha etkilidir; şifâhî emrin sağladığı düzeni delil yerine getiremez" sözü yaygın bir darb-ı mesel hâline gelmiştir. Dünya ve Âhiretin dirlik ve düzenine götüren birlik; ancak yaramazlıkları savan, yararları koruyan, içgüdülerin ve tamâkârlıkların yarışircasına koşuşturduğu davranışları engelleyen, yaptırım gücüne sâhip devlet eliyle gerçekleşebilir. Vatanın ve milletin korunması görevini üstlenen, ancak devleti yönetmede pek başarılı olamayan bir

devlet başkanının bile ölümü üzerine meydana gelen karışıklık ve istikrarsızlıklar bunun göstergesidir. En küçük yol arkadaşları topluluğunun dahi, görüşüne göre hareket edecekleri bir başkanı olmaksızın düzenli davranış içinde hareket edememesi ve hatta birliği ve düzeni sağlayan başkanın hayvan topluluklarında da görülmesi bunun açık kanıtıdır. Din ve dünyanın iyiliğini, huzur ve barışını geniş çapta sağlayabilmek için, olabildiğince geniş bölgelerde yetkili ve etkili bir başarının bulunması gerekir. Bağımsız kumanda ve yetkinin küçük bölgelere dağıtılması, düzeni bozmaya kadar varan anlaşmazlıklara yol açabilir. Zâten biyolojik istek ve eğilimler değişiktir. Kişilerin her zaman aynı olmadığı gibi, doğru da olmayabilen bu isteklerinin tamamen karşılandığı bir yönetim biçimi dünyada görülmemiştir. İnsanların tabiatında, kendilerine denk olanların tasallutuna nefret eğilimi vardır. İnsanda doğruluk üzere kalma ve doğruya götürülenlere uyma eğilimi az, karşı gelme eğilimi ise çoktur. Bu baskın eğilimlerin âdil bir güç tarafından frenlenmemesi durumunda fesat, zulüm ve inat ortaya çıkar; nesil, ekin ve çevre yok olur¹.

A. Devlet Başkanının Tayini Hususunda Başlıca Kelâmcıların Görüşleri:

1. el-Câhız (ö. 255/869), el-Hayyât (ö. 298/910), el-Kâbî (ö. 319/931) ve Ebu'l Huseyn el-Basrî (ö. 436/1044)ye göre devletin temeli din yoluyla değil akılla bilinmektedir. Çünkü akıl devletin olmamasının yol açacağı zararları anlar ve bunları önleme çaresinin devlet olduğu sonucuna varır. Devletin gerekliliğini dine bağlayanlarla akla bağlayanlar arasındaki görüş ayrılığı, devletin yararlı ve dolayısıyla gerekli olduğu konusunda değil, bu gerekliliğin yerine getirilmesi durumunda sevabın, aksi halde azabın söz konusu olması anlamında vücûb noktasındadır. Devletin doğru olan kanunları uygulayarak düzeni sağlayabilmesi için caydırıcı güce sahip olması gerekir².

2. İmamiyye dışındaki Şîa ile Seb'iyye' firkalarına göre devletin bulunması ve onu yönetecek imamın (devlet başkanının) belirlenmesi doğrudan Allah'ın işidir (bunda aklın bir katkısı yoktur). Çünkü Allah'ı gereğince tanımak, ancak imamın öğretmesi ile mümkündür ve akıl Allah'ı gereğince tanımak için yeterli değildir. Şu halde bunlara göre, yeryüzünün imamdaki boş kalması mümkün değildir. Oysa

¹ et-Taftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l Makâsîd*, İst., 1305, II, 273-275.

² et-Taftâzânî, a.g.e., II, 275.

* İmamların yedi ve yedincisinin Muhammed b. İsmail olduğunu söyleyenlerdir. Bunların bir kısmı bu kişiden sonrasına geçilemeyeceğini, bir kısmı ise geçileceğini savunur

Rafizîler'den başkalarına göre yeryüzünün, birinin imamlığı üzerinde anlaşma yapılabilecek imamdan boş kalması mümkündür³.

Şîa ve Seb'îyye'ye şöyle cevap verilmektedir: Eğer onların iddiâ ettiği gib, devlet başkanını atamak Allah'a vâcib olsaydı, ülkeleri hiçbir zaman devlet başkanı olmanın bütün şartlarını taşıyan, sapıklığın izlerini silen, İslâm ülkesini koruyan, kanunları uygulayan, ezici güce sahip olduğu için gizlenme ihtiyacını da duymayan bir devlet başkanından boş kalınmaması gerekirdi. Halbuki durumun böyle olmadığı, tarihî ve güncel realitelerle sâbittir⁴.

3. İmamiyye Şîa'sına göre, devlet başkanı olan imamın Allah tarafından atanmasının gerekliliği; akılla da bilinebilen vazifelerin yerine getirilmesi ve yine akılla bilinebilen kötülüklerden sakınılmasında Allah'ın yapması gerekli olan lütfunu, iyiliklere teşvik eden ve kötülüklerden sakındıran imam aracılığı ile sağlaması içindir⁵. Yâni, bir yandan Müslümanların başında ezici güce sahip olan, onları yasakları işlemekten men ve yapmaları gereken vazifelere teşvik eden bir reis bulunduğu zaman onlar vazifelerini yapmaya ve yasaklardan sakınmaya böyle bir başkanın bulunmadığı zamankinden daha yakın olurlar; diğer yandan, mezkûr sebepler dolayısıyla Allah'ın insanlara yapması gereken lütfu, imam vâsıtasıyla gerçekleşmiş bulunur. Bundan da anlaşılıyor ki, İmamiyye dışındaki Şîa, devletin bulunmasını ve devlet başkanının belirlenmesini akla hiç yer vermeden doğrudan Allah'a bağlamaktadır. Halbuki İmamiyye Şîa'sı devlet başkanının atanmasını Allah'ın bir vazifesi saymakla birlikte, bu hususun akılla da bilinebileceğini söylemektedir.

Bu görüşe katılmayanlara göre, dünyada insanlar sınanmaktadır. âdil bir sınav, sınananlara doğrudan bir müdâhalede bulunmamakla gerçekleşir. Zâten böyle bir müdâhalenin olmadığı, dünyada görülen kötülüklerin her zaman önlenmemesi ile sâbittir⁶. Hz. Peygamber'in bâzı müdâhalelerine gelince, bular vicdanlara değil, dünya düzenine yöneliktir ve bunlar her meşrû devlette görülmektedir. Ayrıca insanlar imam bulunmadan da Peygamber'in irşadlarına uyarak kötülüklerden sakınıp iyiliklere uyabilirler.

³ el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâîl, *Makalâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, nşr. Helmuth Ritter, Weisbaden, 1400/1980, s. 461.

⁴ et-Taftâzânî, a.g.e., II, 275.

⁵ et-Taftâzânî, a.g.e., II, 273.

⁶ et-Taftâzânî, a.g.e., II, 275-276.

Diğer yandan devlet yaptırımını bulunmadığı halde dinin buyruk ve yasaklarına uymak daha sevaptır. Çünkü bu, daha zor ve ihlâsa daha yakındır. Devlet yaptırımının bulunması durumunda dîne uymak Allah rızası için değil de devletin cezalandırmasından korkulduğu için olabilir. Esasen günahlardan korunmada iki şey gereklidir. Birincisi bilgi, ikincisi kişinin irade hakimiyetidir. Bilgi her peygamber tarafından verildiği için bu konuda başkasına gerek yoktur. İrade hakimiyeti ise tamamen mükellefe âittir. İmamla hâsıl olan ilâhî lütfun başkası sebebiyle hâsıl olmayacağı iddiâsını hadiseler doğrulamamaktadır. Şu halde, gerekli olduğu iddiâ edilen imam her zaman yararlı olmamıştır. Lütufta bulunmak Allah'a vâcip olsaydı, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, dünyada hiçbir zaman kötülüğün olmaması gerekirdi⁷.

4. Gulât-ı Şî'a'ya göre devlet başkanının gerekliliği onun dilleri; gıdaların, zehirlerin, meslek ve sanatların durumlarını öğretmesi, afetlerden ve korkulan şeylerden koruması içindir. Şu halde bunlar devlet başkanının/devletin olmuş ve olacak olan her şeyi bilmesi, din ve dünya işlerinden hiçbir şeyin onun bilgisi dışında kalmaması gerektiğini iddiâ etmektedirler⁸. Ancak bu konuda kendi aralarında da görüş birliği yoktur. Çünkü onlardan bir fırkaya göre imamın, dinle ilgili olup insanların ihtiyaç duyduğu bütün hükümleri bilmesi gerekir. Dolayısıyla bu fırkanın mensupları, devlet başkanının insanların ihtiyaç duymayacakları konuları bilmemesini câiz görürler⁹.

5. Haricîlerin Necedat Kolu'na göre devlet başkanının bulunması ne aklın ne de naklin gereğidir.

6. Mu'tezile'de Ebu Bekir el-Asamm'a (ö. 311/923) göre devletin gerekliliği, adâletli ve insafli davranmayı sağlama ihtiyacını karşılamak içindir. Dolayısıyla, toplumda zulüm meydana geldiği zaman devletin bulunması vâcip, adâlet ve insaf hâkim olduğu zaman ise vâcip değildir¹⁰. Hobbes'in (1588-1679), devleti "insanın ontolojik varlığını güvence altına alan siyasi güç yapılanması" şeklindeki tanımı da buna benzemektedir. Görüldüğü gibi, bu görüş pragmatisttir¹¹.

⁷ et-Taftâzânî, a.g.e., II, 276.

⁸ et-Taftâzânî, a.g.e., II, 273.

⁹ el-Eş'arî, a.g.e., s. 50.

¹⁰ et-Taftâzânî, a.g.e., II, 273.

¹¹ Davudoğlu, Ahmed, T.D.A., "Devlet" maddesi, IX, 235.

7. Mu'tezile'den Hişam el-Fuvatî'ye (ö.218/833'ten önce) göre, Asamm'ın aksine olarak, toplumda adâlet hâkim olduğu zaman devlet başkanına gerek vardır. Çünkü bu durumda meşrû kanunları uygulama imkânı vardır. Zulüm hâkim olduğu zaman ise devlete gerek yoktur. Çünkü bu durum halkın ona itâat etmemesine ve bu sûretle anarşinin çoğalmasına sebep olabilir¹².

8. Ehl-i Sünnet ve özellikle Mâtüridî kelâmcılara göre Müslümanların bir devlete sahip olması gerekir. Yukarıda da değinildiği gibi, Müslümanların kanunlarını yürütme, suçluları cezalandırma, vatan sınırlarını koruma, orduları donatma, vergileri toplama; zorbaları, hırsızları ve eşkıyayı ezme, insanlar arasında meydana gelen anlaşmazlıkları sona erdirmeye, şahitlikleri kabul etme... gibi görevleri yürütmek için devlet bir zarûrettir¹³.

B. İsyancıları Etkisiz Hale Getirme

Bunu sağlamak için silâh kullanma konusunda farklı görüşler bildirilmiştir.

1. Mu'tezile, Zeydiyye, Haricîler ve Murcie'nin çoğuna göre isyancıları (bâğîleri) silâh zoruyla etkisiz hale getirerek meşruiyeti sağlayabiliyorsak bu yola başvurmamız dinen gereklidir. Bu görüşte olanlar *"doğruluk ve kötülüklerden sakınmak üzere yardımlaşınız¹⁴"* ; *"O halde isyan eden toplulukla, Allah'ın emrine dönünceye değin savaşınız¹⁵"*; *"Zalimler benimle antlaşmaya nâil olamaz¹⁶"* meâlindeki âyetleri delil göstermişlerdir¹⁷.

2. Rafizîler'e göre bu konuda imamın görüşü geçerlidir.

3. Asamm'a göre isyancılara karşı olanların, adâletli bir öncünün kumandası altında birleşebildikleri takdirde, silâh zoruyla onları etkisiz hale getirmeleri gerekir. Buna göre savaş, topluluk tarafından âdil görülen bir öncü üzerinde anlaşmayı sağlamak için ise doğrudur¹⁸.

4. Hadisçilere göre, isyancılara karşı silâh kullanmadan problemi çözmeye çalışmak gerekir. Yine onlara göre devlet adâletli veya adaletsiz olabilir. Ancak

¹² et-Taftâzânî, a.g.e., II, 273.

¹³ et-Taftâzânî, *Şerhu'l Akaid*, İst., 1308, 181; el-Cürcanî, *Şerhu'l Mevakif*, İstanbul, 1239, s. 603.

¹⁴ el-Mâide (5), 2.

¹⁵ el-Hucurât (49), 9.

¹⁶ el-Bakara (2), 124.

¹⁷ el-Eş'arî, a.g.e., s. 451.

¹⁸ el-Eş'arî, a.g.e., s. 451, 457.

adaletsiz ve din ilkelerinin dışına çıkmış dahi olsa, bizim onu mevkiinden zorla indirme yetkimiz yoktur¹⁹.

C. Ehl-i Sünnet'in Millî Savunma Anlayışı

Ehl-i Sünnet'e göre devletin bekasını sağlayan maddî sebeplerin birisi de silâh, taşıt, asker ve mallar yönünden gerekli desteğe sahip bulunmasıdır. Çünkü bütün bunlar düşmanlara karşı hazırlanması ve hazır durumda bulundurulmasını emreden, düşmanı korkutucu ve sindirici²⁰, çekememezlik duygularını etkisiz hale getirici kuvvet cümlesindedir²¹. Ülke dışındaki gizli düşman yumuşatıcı politikalarla avutulamıyorsa, ona karşı kaleler, hendekler ve sağlam donatılmış mevziler(tabyalar) v.b. ile korunmaktan başka akılcı bir davranışın olmayacağı aşikârdır. Bu yapılmaz ve askerî güç dikkate alınmadan bu kabil düşmana harp ilân edilirse, en kötü tedbire başvurulmuş olur. Bunda aldanış ve Kur'ân'ın yasakladığı *kendi eliyle tehlikeye atılış*²² vardır. Çünkü harp bir taktik yarışıdır ve yarışta kaybetme ihtimali her zaman vardır. Barış çareleri de bütünüyle tükenmemiştir. Ancak bu, millî mukavemet gücüne güvenme durumundadır. Şayet millî güç zayıf, buna karşılık düşmanın gücünün üstün olduğu biliniyorsa harbi başlatmaktan sakınılmalıdır. Zira böyle bir harp, güçlü düşmanın ülkeyi çiğnemesine ve ülke vatandaşlarının kendi yurtlarında garîb ve kurtuluş çarelerini araştırma imkânlarından mahrum kalmasına yol açar. Bu durumdaki bir devletin yapacağı en faydalı davranış, bir yandan güçlü düşmanın saldırmasını geciktirici ve mümkünse hepten durdurucu çareler üretmek ve en kısa zamanda bu çareleri devreye sokmak, öbür yandan düşmana sezdirmeden gerekli millî savunma gücünü oluşturmaya hız vermek ve bu arada düşmanın devlet sırlarını olabildiğince öğrenme çabası içerisinde olmaktır. Sivil veya askerî şahıslardan faydalı bir buluş yapanları, orduya maddî destek sağlayanları, kahramanlık gösterenleri maddeten ve mânen ödüllendirmek, böylece buluşları geliştirme çağını ileriye götürmek, yardımı ve kahramanlığı teşvik etmek de devletin ihmal etmemesi gereken vazifeleri arasındadır. Ancak bütün bunları yaparken İslâm'ın emrettiği iyi niyet ve ahlâkî davranıştan, başka bir deyişle, Allah rızasından ayrılmamalı, hayırlı kişileri istihdam etmeli, mütevazî olmalı, düşmanı küçümsememeli, kendi gücüne

¹⁹ el-Eş'arî, a.g.e., s. 451-452.

²⁰ el-Enfâl (8), 60.

²¹ el-Kazvinî, Zekerîya b. Mahmud, *Müfîdu'l-Ulûm*, Beyrut, 1405/1985, s. 343.

²² Krş. el-Bakara(2),195.

aldanmamalıdır²³. Nitekim, "Düşmanla savaşmak üzere karşılaşmayı arzulamayınız. Şartlar oluşur da düşmanlarla savaşmak üzere karşılaşırsanız sabrediniz, savaşın zorluklarına katlanmaya çalışınız²⁴" meâlindeki hadis de, düşmanla karşılaşmayı arzulamanın doğru olmadığını bildirmekle bu hususa işaret etmektedir. Çünkü bu arzu, kendini beğenmenin ve kuvvete güvenerek düşmanı küçümsemenin, bir sonucudur. Bu durum ise ihtiyatlı davranmaya aykırı olduğu gibi, savaşı din, vatan ve milleti düşman saldırısına ve zulmüne karşı korumak için meşrû ve zarurî bir müdafaa hakkı sayan İslâm'ın hikmetine ters ve onu kuvvet üstünlüğüne dayalı bir zulüm aracı gören anlayışa paralel bir davranış biçimi de sergilemektedir. Halbuki Allah zulme uğrayana yardım vaat etmiştir²⁵.

Eğer kentte millî hakimiyeti tehlikeye sokan, bunu ele geçirmek için çekişen bir düşman varsa, en doğru davranış biçimi, onu memleketten çıkarmaktır²⁶. Ancak bu konuda dikkatli olmalı, suçsuzlarla hainleri karıştırmamalıdır²⁷.

D. İmamların Kureyş'ten Olma Meselesi

Hz. Peygamber'in ölümü üzerine, onun dinî ve dünyevî misyonunu kimin sürdüreceği ve Müslümanların başına kimin geçeceği tartışma konusu olmuştu. Bunun üzerine, Hz. Ebûbekir'in devlet başkanlarının Kureyş'ten olacağı yolunda bir hadis rivayet ettiği kayıtlara geçmiştir. İmam Ahmed (164/780–241/855) Müsned'inde ve el-Hâkim (ö. 378/988) de el-Müstedrek'te bu hadisi rivayet etmektedir²⁸. Hadis haber-i vahid bile olsa, Hz. Ebubekir'in onu rivayet etmesi ve sahâbeden hiç birinin inkâr etmemesi, ittifak edilmiş bir hüküm bildirir hale gelmesini sağlamıştır. Devlet başkanının seçimi meselesi, esasen îtikat konularına girmemektedir. Ancak bir kısım Şia fırkalarının bunu bir inanç konusu olarak ileri sürmesi üzerine Kelâmcılar, meselenin iç yüzünü anlatmak üzere bu konuyu kelâma almışlar ve bu meyanda imametin Kureyşliği meselesine de yer vermişlerdir. Günümüzde konu ile ilgili olarak

²³ el-Kazvinî, a.g.e., s. 345-346, 347.

²⁴ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammet b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Mustafa Deyb el-Buğa, el-Cihad, 154;

²⁵ İbnü'l-Melek, Abdüllatif b. Abdilaziz, *Mebariku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşariki'l-Envâr*, İst., 1287, II, 209.

²⁶ el-Kazvinî, a.g.e., s. 345.

²⁷ el-Buhârî, a.g.e., el-Cihad, 153.

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, el-Kahire, tsz., III, 129; el-Hâkim el-Kebir, Muhammed b. Muhammed, *el-Müstedrek*, Beyrut, 1411/1990, nşr. Mustafa Abdülkadir Ata, IV, 85.

yapılan bâzı çalışmalarda, Ehl-i Sünnet'in de Şia gibi, Kureyş'in imameti konusunu, krallık durumuna getirdiği iddia edilmektedir²⁹.

Kelâmcıların bu konudaki görüşleri şöyledir:

a) Dırarye Mezhebi'ne göre Kureyş'ten devlet başkanlığına lâıyk birisi bulunsa bile, Kureyş'ten başkaları da devlet başkanı olabilir. Hatta Dırar'ın görüşüne göre Kureyşli olan ile Kureyşli olmayan biri devlet başkanlığına liyakat hususunda eşit durumda iseler, Kureyş'ten olmayan, başkanlık için daha uygundur.

b) el-Kâbî(ö.319/931), Dırar'ın görüşünün aksini söylemiştir. Yâni ona göre Kureyş'ten olan ile Kureyş'ten olmayan eşit oldukları takdirde Kureyş'ten olan devlet başkanlığına daha uygundur. Ancak eğer Kureyş'ten olanın seçilmesi sebebiyle bir karışıklığın meydana gelmesinden korkuluyorsa Kureyş'ten olmayanın seçilmesi caizdir.

c) Haricilere göre devlet başkanlığına lâıyk insan her sınıfta bulunabilir. Dolayısıyla bunda göz önünde bulundurulması gereken husus sınıf değil, liyakattir.

d) Zeydîlere göre devlet başkanlığı Kureyş'ten yalnız Hz. Ali evlâdı için geçerlidir.

e) İmamiyye'ye göre devlet başkanlığı bugün Hz. Ali evlâdından belli bir kişiye mahsustur. Aşırı giden Rafizîler (gulât) devlet başkanlığının Hz. Ali ve evlâdına mahsus olduğunu söyledikten sonra, bu görevi Kureyş'ten başka bir kısım cemaatler için de geçerli duruma getirmişlerdir. Onlar bu görüşlerini, ya bir kısım imamların kendilerine bu yolda vasiyet ettiği, veya imamın rûhunun, imam olmasını istedikleri kişiye tenasüh yoluyla geçtiği iddiasına dayandırmaktadırlar³⁰.

f) Eş'arîler'e göre, devlet başkanlığının Kureyş'e mahsus olduğuna dair bir hadis rivayet edildiği, diğer dinî kaynaklar da Kureyş'in devlet başkanlığına lâıyk kimselerden boş kalmadığını gösterdiği için devlet başkanlığı Kureyş'ten başkası için geçerli değildir. İmam Şafii de bir kısım kitaplarında bu yolda açıklamada bulunmuştur. Zurkan (ö. ?), Ebû Hanife'den de bu yolda bir görüş rivayet etmiştir³¹. Buna bakılırsa Ehl-i Sünnet'e göre İslâm ümmeti imamın yalnız Kureyş'ten olacağı görüşündedir³².

²⁹ Akbulut, Ahmet, *Sahabe Döneminde İktidar Kavgası*, Ankara, 2001, s. 42 v.d.; Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hilafetin Kureyşliliği*, Ankara, 2005, s. 53 v.d.

³⁰ el-Bağdâdî, a.g.e., s. 275-276.

³¹ Hatiboğlu, ag.e., s. 72.

³² el-Cürcanî, a.g.e, s. 606.

Fakat, görüldüğü gibi, bu son görüşte bir sıkıntı söz konusudur. Nitekim bu sıkıntıyı sezen Eş'arî ekole mensup İmam Gazalî (450/1058-505/1111) konu ile ilgili olarak özetle şunları söyleme ihtiyacını duymuştur: Çağımızda devlet hâkimiyeti insanlar arasından Türk ve Türkmenler'in eline geçmiştir. Allah Türkleri halifenin dostluğu ve sevgisi ile bahtiyar kılmıştır. Bunun sonucu olarak onlar, halifeye yardım etmeyi ve onun düşmanlarını kazımayı Allah'a yakınlaşma saymışlar, onun hilafetine inanmanın ve ona itaat etmenin vâcib olduğuna inanmışlardır. Bu, onlarda, tıpkı Allah'ın emirlerine itaat ve onun peygamberini tasdik etmenin vücubuna inanmaları derecesinde bir inanç oluşturmuştur. Türklerin hâkimiyetinin ortaya çıkması ile savaş hazırlığı mükemmel bir hal almış, ordular kurulmuş, bu sayede devlete karşı çıkanlar etkisiz hale getirilmiş, kâfirlerle savaşmış ve fitne ateşleri söndürülmüştür. Bu başarı başka bir millette görülmemiştir. İş, halifenin bizzat savaşlara katılmaya gerek duymamaya başlamasına kadar varınca, halifenin meşruiyeti tartışma konusu dahi olmuştur³³.

Sadrüşşeriâ "İmamlar Kureyş'tendir" hadisi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Bu durum; Kureyş'in soyca ve kültürcü şerefli olarak tanınmasına ve onların devlet başkanlığının gerektirdiği cömertlik, saygınlık gibi başkalarında fazla görülmeyen özelliklere sahip olduklarına dair halkta yaygın kanaatin bulunmasına bağlanmaktadır. Ancak, zamanımızda imamların Kureyş'ten olması ilkesi mecburi olarak düşmüştür. Artık Kureyş'ten olmayan devlet başkanları da cuma ve bayram namazlarını kıldırabilmekte ve devlet işlerini yürütebilmektedir. Bu durum bir zaruret gereğidir. Aksi halde din ve dünya işlerinin aksaması kaçınılmazdı. Sadrüşşeriâ'ya göre Hz. Peygamber'in şu mealdeki hadisi bu durumun meşruiyetini göstermektedir: "Mâveraünnehir'den *Hâris* adında bir kişi çıkacaktır. O, öncülük yaptığı toplumun bekçisidir. Onun bir adı da *Mansur*'dur. Kureyş Hz. Peygamber'e güç ve imkân sağladığı gibi, *Hâris Mansur* da Hz. Muhammed'in ümmetine güç ve imkân sağlayacaktır. Ona yardımda bulunmak her Mü'minin boynuna borçtur³⁴."

Sadrüşşeriâ'nın rivayet ettiği bu hadisin mevzu olduğu açıktır. Ancak önemli olan, onun devlet başkanlığı görevini Kureyş'e münhasır görmemek için imamlığın

³³ el-Gazzâlî, Ebu Hâmid b. Muhammed, *Fezaihu'l Batiniyye*, nşr. Abdurrahman Bedevî, Kahire, 1383/1964, s. 182-183.

³⁴ Sadrüşşeriâ, Ubeydullah b. Mes'ûd b. Tâcişşeriâ, *Tâdîlu'l Ulûm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu Bölümü, no:798/2, vr. 282/b.

Kureş'e ait olması ile ilgili hadise karşı gelecek olan başka bir hadis ortaya koyma gereğini duymasıdır.

Taftâzânî de Gazalî'nin görüşüne paralel olarak "Türkler döneminde asayiş ve düzen, imam olsun veya olmasın, genel başkanlık gücüne sahip biriyle gerçekleşmiş bulunmaktadır" demektedir³⁵.

Fuad Köprülü konumuzla ilgili olarak şunları ilâve etmektedir: İran'da Sasanîler Devleti'ni asırlarca kuvvetten düşürerek İslâmiyet'in yayılmasına zemin hazırlayanlar Türkler olduğu gibi, sonraları İslâmiyet'i kabul ederek asırlarca Haçlı sürülerine karşı kahramanca müdafaa edenler de yine Türklerdir. Eğer İslâm dininin müdafaası uğrunda milyonlarca Türk'ün kanı akmasaydı, asırlarca sürekli coşkun bir sel gibi akan Haçlı hücumları karşısında İslâmiyet yalnız Arap Yarımadası çöllerinde sıkışık kalırdı³⁶.

Tarihte ve günümüzde, adı konsun veya konmasın, Haçlı saldırılarına karşı savunma yapan her Müslüman kişi veya topluluğun da bu şerefe ortak olduğu şüphesizdir.

Sonuç Yerine

El-Enfal sûresi 60. ayette Müslümanlara Allah'ın ve kendilerinin iç ve dış her türlü düşmanlarını korkutup sindirmeye ve etkisiz hale getirmeye yetecek derecede kuvvet hazırlamaları ve bunun gerçekleşmesi için olanca güçleriyle çalışmaları emredilmekte; el-Bakara sûresi'ndeki 195. ayette ise bu görevlerini ihmal etmeleri halinde kendi kendilerini tehlikeye atmış olacakları vurgulanmaktadır. Bununla birlikte el-Enfal sûresi'nin 61. ayetinde ve Bakara sûresi'nin 195. ayetinin sonunda (Müslümanların düşmanlarının kendileriyle baş edemeyeceklerini görüp de) barışa yanaşmaları durumunda Müslümanların da barışa yanaşması emr, ancak aldanmamaları için dikkatli olmaları tenbih edilmektedir. Bu ayetlerden ilham alan İslâm kelâmcıları Müslümanların kendilerini ve memleketlerini korumak için yeterli ekonomik ve askeri güç hazırlamalarının farz olduğu sonucuna varmışlardır. Kuvveti hazırlamak onu îmal edip sürekli olarak harbe hazır halde tutmayı ve korumayı da ifade eder. Başka bir ifade ile; kelâmcıların çıkardığı sonuca göre, mezkûr âyetler hem çağın gerektirdiği savunma sanayiini kurarak işletmeyi, hem de bu sanayi

³⁵ et-Taftâzânî, *Şerhu'l Akaid*, İstanbul, 1306, s. 182.

³⁶ Köprülüade, Mehmed Fuad, *Türkiye Tarihi*, İst., 1923, s. 50.

ürünlerini her an savaşa hazır halde tutacak ve gereğinde en etkin biçimde kullanma kapasitesine sahip bulunacak uzman kadrolardan oluşan askerî güce sürekli olarak sahip olmayı, nöbet ve teyakkuz halinde bulunmayı emretmektedir. Bu âyetlerin emrettiği davranış biçiminin en tipik örneklerini bizzat Hz. Peygamber'in uygulamalarında ve sonuçlarını da sağladığı başarılarda görmekteyiz. İslâm dünyası bu âyetlerin uyarılarına ve Hz. Peygamber'in tatbikatına gerekli önemi vermemeye başladığı tarihlerden beri ekonomik ve askeri güç yönünden geri kalmış ve bugünkü olumsuz sonuçlar meydana gelmiştir.